

Телебачення як інструмент трансформації свідомості сучасної людини

Надія Літінська, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Стаття присвячена трансформуючому впливу телебачення на свідомість сучасної людини.

Перш за все охарактеризовані причини популярності телебачення – охоплення всіх верств населення, звернення до емоційної сфери людини.

Оцінено вплив телебачення на розширення масової свідомості через формування базової культурної та соціальної обізнаності телеглядачів. У зв'язку з цим досліджена як позитивна, так і негативна модеруюча роль таких форм контакту з аудиторією, як серіали, ток-шоу, телепрограми спрямовані на естетичне виховання.

Особливу увагу приділено прихованим формам впливу телебачення, в результаті яких у сучасної людини під впливом телевізійних образів відбувається активізація образного сприйняття, а в подальшому і масштабна перебудова розумових процесів в його мозку. Продуктивним аспектом такої модерації стає активізація правої творчої півкулі мозку людини і вдосконалення її сприйняття, що в підсумку призводить до гармонізації роботи обох півкуль, включення цілісного, тобто холистичного, підходу в сприйнятті.

Непродуктивний аспект цього процесу полягає в складності осмислення фрагментованого телевізійного контенту і формування адекватної картини світу.

Охарактеризовані продуктивні аспекти телемодерації емоційної сфери людини, а також досліджено негативний вплив телеконтенту, охопленого почуттями тривоги і страху.

З'ясовано прихований негативний вплив телебачення на фізіологію людини. Встановлено, що результатами телеперегляду є – відключення власної активності очей, руховий застій, зниження внутрішньої розумової активності. Оцінено вплив цих факторів на розвиток інтелекту дитини, особливо його вербального апарату.

У висновках обґрунтовано необхідність ретельного вивчення негативних аспектів телемодерації з метою мінімізації досліджених загроз і ризиків, забезпечення самозбереження і саморозвитку.

Ключові слова: аудіовізуальність, соціальний інтелект, модерація, емоційна регуляція, комунікація, соціальна компетентність

Television as an instrument of consciousness transformation of modern man

Nadiya Litinska, I. I. Mechnikov Odessa National University

This article is dedicated to the transforming influence of television on consciousness of modern man. For all this we paid a particular attention to those aspects of its moderative effect which had not been enough studied and reflected in a wide spectrum of materials.

First of all, the reasons of TV popularity as the most perfect and reflective means to date of socio-cultural life of the society such as an inclusion of all the sections of the population, address to the emotional human sphere and use of universal cinema language have been considered.

The telemoderation of human consciousness in the sphere of formation of his/her basic cultural and social knowledge is of special significance for us. With this purpose we studied in the article a positive moderating role as well as a negative one of such forms of the contact with the audience as serials, talk shows or aestheticizing TV programmes.

At the same time, the main accent was given to the hidden forms of TV influence. The major conclusion based on the research of competent authors such as mediaphilosopher H. McLuhan and psychiatrist J. O'Keefe is in that TV images organize a multiscaled reformation of thinking processes in human brain. The activation of his/her creative right cerebral hemisphere and perceiving perfection become the result of this productive moderation.

The telemoderation of emotional human sphere is not of lesser importance. The analysis of research outcomes made by the German mediapsychologist Winterhoff-Spurk confirms the positive significance of TV content, especially one of horror genre, for increasing a general level of interior motivation. However, the results of experiments of quite a number of other researchers proclaim a negative moderation aspect by the telecasts being permeated with sense of alarm and fear because the negative feelings accumulate in the subconsciousness that raises a level of social and personal anxiety.

The research outcomes on latent TV influence upon human physiology and at the same time upon his/her personal activity proved to be the most important. The conclusions of multiple experiments collected by the researcher R. Patzlaff state that a TV review disconnects the proper activity of eyes, provokes its immobility that also decreases the interior activity. This aspect has a particular importance in the development of a child's intellect and his/her verbal organs because the TV role in his/her life grew immeasurably. So the unlimited contact of the child with the screen results in the problem of development of his/her speech because any dialogue is not supposed to be here.

The conclusion motivates the necessity of thorough study of negative aspects of telemoderation with the purpose of minimizing its nonproductive effect.

Keywords: *audiovisuality, social intellect, moderation, emotional regulation, communication, social competence*

Телевидение как инструмент трансформации сознания современного человека

Надежда Литинская, Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова

Статья посвящена трансформирующему влиянию телевидения на сознание современного человека.

Прежде всего, охарактеризованы причины популярности телевидения – охват всех слоев населения, обращение к эмоциональной сфере человека.

Оценено влияние телевидения на расширение массового сознания через формирование базовой культурной и социальной осведомленности телезрителей. В связи с этим исследована как позитивная, так и негативная модулирующая роль таких форм контакта с аудиторией как сериалы, ток-шоу, эстетизирующие телепрограммы.

Особое внимание уделено скрытым формам влияния телевидения, в результате которых у современного человека происходит активизация образного восприятия, а в дальнейшем и масштабная перестройка мыслительных процессов в его мозге под влиянием телевизионных образов. Продуктивным аспектом такой модерации становится активизация правого творческого полушария мозга человека и совершенствование его восприятия, что в итоге приводит к гармонизации работы обоих полушарий, включению целостного, то есть холистического, подхода в восприятии.

Непродуктивный аспект этого процесса заключается в сложности осмысления фрагментированного телевизионного контента и формирования адекватной картины мира.

Охарактеризованы продуктивные аспекты телемодерации эмоциональной сферы человека, а также исследовано негативное влияние телеконтента, пронизанного чувствами тревоги и страха.

Выяснено скрытое негативное влияние телевидения на физиологию человека. Установлено, что результатами телепросмотра являются – отключение собственной активности глаз, двигательный застой, снижение внутренней мыслительной активности. Оценено влияние этих факторов на развитие интеллекта ребенка, особенно его вербального аппарата.

В заключение обоснована необходимость тщательного изучения негативных аспектов телемодерации с целью минимизации исследованных угроз и рисков, обеспечения самосохранения и саморазвития.

Ключевые слова: *аудиовизуальность, социальный интеллект, модерация, эмоциональная регуляция, коммуникация, социальная компетентность*

Постановка проблеми.

Актуальність теми полягає в тому, що аудіовізуальність в сучасному світі стає особливо впливовим фактором суспільного життя, модератором свідомості людини, прискорювачем трансформаційних процесів в соціо-культурній сфері суспільства. При цьому телебачення, будучи найбільш досконалою і популярною на сьогоднішній день аудіовізуальною формою, надає на ці процеси найбільший вплив у порівнянні з іншими видами мас-медіа. Телебачення виявилось для сучасної людини

модератором нової соціальної реальності, тобто нового рівня її буття, що є особливо необхідною умовою для її подальшого вдосконалення.

Однак цей феномен і його роль в розвитку сучасного соціо-культурного процесу і інтелектуальних здібностей людини ще недостатньо досліджені. Телебачення, звертаючись до емоційної сфери людини її свідомості і підсвідомості, охоплюючи при цьому всі верстви населення, володіє таким ступенем достовірності, що здатне впливати на переконання людини, формувати власний погляд на світ і створювати його «гло-

бальний образ». У зв'язку з цим вплив телебачення на свідомість людини, а разом з цим і на її соціальне і культурне середовище, представляє безперечний науковий інтерес і вимагає детального вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій.

Дослідженню телебачення як феномена сучасної епохи присвячено безліч робіт. Серед вчених, які вивчали проблеми мас-медіа в цілому і складових її елементів, їх місце і роль в суспільстві, слід назвати М. Г. Маклюєна, А. Моля, Д. Белла, М. Кастельса, Н. Лумана, К. Е. Разлогова, В. Ю. Борева, Е. Тоффлера, Н. Б. Кирилову, В. С. Саппака, Г. Г. Почепцова та інших. Дослідженню соціальних функцій телебачення присвячені роботи Т. Адорно, М. Хоркхаймера, Ф. Вебстера, Е. Тоффлера, Е. Гідденса, М. М. Назарова, Г. Г. Почепцова, В. П. Теріна, Ф. І. Шаркова та інших. Для нашого дослідження інтерес представляють роботи психіатрів, нейрофізіологів, медіапсихологів, педагогів, які вивчають неусвідомлювані впливи телебачення на мозок людини і її свідомість. Це роботи таких авторів як Норман Дойдж, Джон О'Кіфф, П. Винтерхофф-Шпурк, Райнер Пацлаф та інших, а також робота Михайлової Е. С. «Соціальний інтелект: концепції, моделі, діагностика», в якій викладено дослідження соціального інтелекту людини з позиції інтегративного підходу.

Мета дослідження: розглянути телебачення як інструмент трансформації свідомості сучасної людини. Філософський аспект полягає в підході до свідомості людини, його соціального інтелекту як до феномену, що здатний міняти соціальне середовище, тобто створювати нову соціальну реальність. Так як не викликає сумніву той факт, що за допомогою розширеної свідомості і соціального інтелекту організовується нова мотиваційна і ціннісна орієнтації людини по відношенню до будь-якої життєвої ситуації.

Особливий акцент зроблений на розгляд прихованого впливу телебачення на свідомість і соціальний інтелект людини – впливу на сприйняття телевізійних образів взагалі та їх фрагментованості в особливості; модерація чуттєвої сфери; особливості впливу телебачення на розвиток інтелекту дитини.

Ці факти недостатньо досліджені і відображені в широкому спектрі дослідницьких матеріалів.

Виклад основного матеріалу.

Загальновідомими соціальними причинами появи телебачення вважаються зростаючі потреби сучасної людини в нових способах соціальної взаємодії, її інтерес до світових подій і світової

культури, необхідність формування оновленої глобальної картини світу. Ці потреби стали природним продовженням розвитку свідомості масової людини, яка виступила на історичну арену активного життя в період промислової революції XIX століття, що призвело до створення нового світу. Іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет побачив в цьому процесі початок радикальної зміни людської долі. При цьому однією з головних потреб масової людини стала необхідність створення і розвитку масової культури, увага якої була звернена до феномену народного життя, його внутрішнього світу, життєвим інтересам і потребам. І телебачення, як найвпливовіший інструмент створення і поширення масової культури, виявилось в центрі уваги масової людини. Варто відзначити, що саме телебачення дозволило масовій культурі стати всеосяжним загальносвітовим явищем.

Разом із цим феномен телебачення в культурно-онтологічному процесі загострив інтерес дослідників до візуального образу і візуальної культури. З'явилася необхідність в теоретичному осмисленні нової візуальності та дослідженнях масової культури з позиції сучасних філософських і соціальних теорій, що пояснюють специфіку «суспільства спектаклю», «суспільства контролю і нагляду», аудіовізуальні технології маніпуляцій. Так в роботах представників постмодернізму Гі Дебора, М. Фуко, Ж. Бодріара та інших дослідників, які, зокрема, досліджували проблеми сучасної візуальності в сфері соціальних взаємодій, знаходить відображення ідея про те, що візуальна культура стає сьогодні домінуючою соціальною формою сприйняття дійсності.

Ця ідея підтверджується дослідженням аудіовізуального концепту «спектакль» в роботі французького філософа Гі Дебора «Суспільство спектаклю». Досліджуючи сучасне суспільство, автор стверджує, що всі його сфери життя представляються спектаклем, який є «не сукупність образів, але суспільні відносини між людьми, опосередковані образами». Ситуація спектакля, як стверджує Гі Дебор, це результат відчуження глядача і підпорядкування його об'єктам, які він споглядає, і які пропонує йому панівна система. При цьому автор стверджує, що важливу роль в становленні суспільства спектаклю зіграли засоби масової інформації: «Це нововведення обернулося справжнім троянським конем» [3].

Цілком очевидно, що провідна роль тут належить телебаченню, яке представляє собою своєрідну сцену для розігрування «спектаклю».

Ідея домінування образного сприйняття світу простежується і в роботі «Наглядати і карати» французького філософа Мішеля Фуко, де візуальне західноєвропейське мислення пов'язується з владою. Як зазначає автор, тюремний нагляд виявився більш ефективною соціальною формою покарання в порівнянні із середньовічними тортурами і публічними стратами. Створюється суспільство контролю і нагляду, в якому «точкою докладання» для застосування виховних заходів стає свідомість людини з її аудіовізуальним каналом сприйняття, а не тіло: «... На зміну катові ... приходять ціла армія фахівців: наглядчі, лікарі, тюремні священники, психіатри, психологи, вихователі» [13]. В цьому випадку аудіовізуальний ресурс стає особливо затребуваним для затвердження і виконання системи виховних і дисциплінарних заходів, в які людина вписана протягом всього свого життя.

Про маніпуляторний і контролюючий характер медійних засобів, особливо телебачення, заявляє і дослідник мас-медіа філософ Ж. Бодрійяр: «Це не просто сукупність технічних засобів для поширення змісту інформації, це нав'язування моделей» [1]. Медійні засоби, будучи могутньою силою, не просто несуть інформацію в маси, а самостійно створюють реальність, яка в цьому випадку стає псевдореальністю. При цьому телебачення, на думку вченого, ізолює людей один від одного «перед лицем слова, позбавленого відповіді». Саме це «фундаментальне правило, не-відповіді всіх мас-медіа», як вважає філософ, перетворює контакт з ними в «маніпуляторного практику» [1].

Таким чином, значна роль феномена телебачення для розвитку сучасної культури і самої людини не випадково зробила його предметом численних філософських досліджень.

З метою детального розгляду впливу телебачення на соціальний інтелект людини варто відзначити, що поява цієї аудіовізуальної форми зробила можливим величезне зростання рівня масової свідомості, так як прискорений об'ємний потік нової інформації розширив кордони світу для кожної людини, продуктивно модеруючи її свідомість відчуттям єдності з усім людством. При цьому телевізійні трансляції чемпіонатів світу з різних видів спорту, міжнародних пісенних фестивалів та інших конкурсів виявилися здатними модерувати свідомість людини почуттями гордості за свою націю і єдності з нею.

Особливий модеруючий вплив надають телесеріали. При цьому варто відзначити, що не тільки

філософи, а й психологи відзначають важливість такої соціальної потреби людини як наслідування. У сучасному світі саме телебачення активно забезпечує цю потребу. Цілком очевидно, що такий формат як телесеріали з'явився для величезної аудиторії глядачів авторитетним джерелом сімейних цінностей і моделей соціальної поведінки. А для молоді ці передачі стали зразком нового соціального досвіду, пов'язаного, наприклад, з офісною сферою і корпоративною культурою.

Але ця телевізійна форма разом із тим стає проблемою, тому, що створювані серіалами форми являють собою спрощені моделі світу, які ускладнюють глядачеві формування адекватної картини світу і не дозволяють йому знайти своє місце в ньому.

Не менш значущою для оптимізації роботи соціального інтелекту людини виявилася і така форма контакту з аудиторією як телевізійні шоу. Так, наприклад, ток-шоу як сучасний формат спілкування з глядачем, охоплюючи широке коло психологічних і побутових тем, надає аудиторії величезний вибір індивідуальних варіантів вирішення різних соціальних, міжособистісних і побутових конфліктів. В умовах присутності на ток-шоу авторитетних глядачів і компетентних експертів, які сприймаються «...як джерело найбільш зважених суджень і адекватних рішень проблем» ці варіанти виходу із складних побутових ситуацій мають для людини високий рівень достовірності. «Таким чином, цей вид програм орієнтований не тільки на комунікацію, обговорення того чи іншого питання, але і на терапію» [5, с. 85].

Проблемою цього формату, на наш погляд, є недолік глибокого аналізу причин конфліктів, емоційність і шаблонність в судженнях, обмежена кількість кваліфікованих фахівців.

У свою чергу варто відзначити продуктивний вплив на свідомість і соціальний інтелект глядачів ряд телепрограм, естетизуючих повсякденність: «Модная прививка», «Модний приговор», «Квартирный вопрос», «Все буде добре», «Поверніть мені красу», «Жіночий квартал» та інші. Ці програми роблять акцент на базовому понятті «перетворення», стверджуючи виняткову роль грамотного споживання і вміння перетворювати свій життєвий простір для досягнення успіху і повноцінного життя. Ці вміння розглядаються як найважливіші компетенції, що заслуговують соціального схвалення і визнання. Непродуктивним аспектом модерації свідомості цими передачами є акцент тільки на форму – зовнішність, імідж, дизайн, відсутність інших сценаріїв для досягнення життєвого успіху.

Таким чином, модерація свідомості та соціального інтелекту сучасної людини засобами телебачення має амбівалентний характер, пред'являючи як продуктивні, так і непродуктивні її аспекти.

Особливий інтерес представляють приховані форми впливу телебачення на свідомість людини. Перш за все, варто відзначити готовність свідомості сучасної людини до трансформації під впливом електронних засобів комунікації. Цей факт підтверджується дослідженнями в галузі науки про нейропластичність мозку. Так психіатр Норманн Дойдж у своїй роботі «Пластичність мозку» наводить цілий ряд результатів досліджень про здатність мозку перебудовувати свої схеми нейронів, тобто нервових клітин, що приймають, кодують та передають інформацію, з метою їх відповідності завданню. Автор стверджує, що всі електронні прилади ефективно реорганізують мозок: «Електронні засоби інформації відрізняються такою високою ефективністю при зміні нашого мозку, тому що вони і мозок працюють за схожим принципом і, по суті, сумісні, а значить, легко встановлюють зв'язки один з одним» [4, с. 257].

Таким чином, результати досліджень в області нейропластичності мозку дозволяють по-новому розглядати вплив телебачення на свідомість сучасної людини. У зв'язку з цим варто зупинитися на модерації його сприйняття телевізійними образами, а також фрагментованістю телевізійного контенту. Загальновідомо, що кінофільм являє собою цілісну структуру оповіді, а телеінформація багатопланова – розважальні програми чергуються з політичними та інформаційними передачами. З одного боку, ця особливість телевізійного контенту здатна створити складності в осмисленні інформації. Середньостатистичний телеглядач не має здатності до цілісного сприйняття того, що він бачить. Він вихоплює окремі шматки, які складаються в строкату мозаїку фактів, думок, образів і так далі. І це, дійсно, ускладнює адекватний аналіз інформації, що надходить з телепростору, і пред'являє непродуктивний аспект модерації. З другого боку, сприйняття фрагментованого контенту змушує людину шукати інші підходи до їх розумової обробки. Не випадково дослідник медіа Маклюен стверджує, що телебачення змінило наше чуттєве життя і наші розумові процеси. Споглядання «мозаїчного мережива телевізійної картинки», зробило революцію в людському сприйнятті, так як мозаїчна форма

телевізійного образу вимагає іншого підходу до його сприйняття – «глибинного залучення всієї істоти, як вимагає того ж дотик», в кожен аспект досвіду [7, с. 381, 384]. І можна стверджувати, що фрагментарність телевізійних образів вимагає від людини розвитку здатності до об'ємного бачення, тобто вдосконалення свого сприйняття.

У процесі аналізу цієї теми також цікаві думки інших дослідників. Так нейрофізіолог Джон О'Кіфф, автор методики проривного нешаблонного мислення, у своїх міркуваннях про вплив телевізійних образів на мозок людини заявляє про їх безпосередній вплив на праву, тобто творчу півкулю головного мозку. При цьому він спирається на дослідження лауреата Нобелівської премії нейрофізіолога Роджера Сперрі, згідно з якими міжпівкульна асиметрія мозку людини впливає на її спосіб сприйняття і мислення. Ліва півкуля обробляє інформацію аналітично, тобто послідовно. Права півкуля – інтуїтивно, тобто об'ємно. Вона орієнтована на завдання інтерпретації зорових і звукових образів, просторових взаємозв'язків.

Джон О'Кіфф заявляє, що «...телебачення зоровими образами впливає на праву півкулю мозку людини, одночасно підтримуючи ліву за допомогою словесних логічних міркувань» [9, с. 162]. Результатом цього процесу є активізація правої творчої півкулі, відповідальної за почуття і уяву. Для західної людини, мислення якої пов'язане з переважною роботою лівої півкулі, процес активізації її правої півкулі призводить до гармонізації роботи обох півкуль, включення цілісного, тобто холистичного, підходу в сприйнятті. Результатом цих змін у сприйнятті є відхід від шаблонних підходів у вирішенні сучасних завдань, набуття свіжих ідей, проривів і відкриттів, так необхідних у вирішенні виникаючих нестандартних проблем.

Думки авторитетних дослідників, які стверджують про масштабну перебудову мозку людини під впливом нової аудіовізуальності, представляють безсумнівний інтерес. Все це підтверджує позитивну складову процесу модерації свідомості людини засобами телебачення.

Але разом з тим виникають і нові проблеми. Це формування у сучасної людини кліпового мислення. Цей термін характеризує «нову» культуру сприйняття молодого покоління, що в умовах прискореного темпу сучасного життя стрімко витісняє культуру сприйняття, орієнтовану на лінійний текст. Суть кліпового мислення полягає в умінні швидко перемикатися в потоці

величезної кількості смислових фрагментів, а також в великій швидкості обробки інформації. Для нового мислення характерна віртуозність і реактивність, але разом з цим і втрата здатності до сприйняття лінійної інформації, особливо об'ємної, тобто книжкового тексту. Саме процес втрати здатності до поглибленого читання, розумової концентрації викликає тривогу у педагогів та фахівців різних наукових областей, а також подвійне ставлення до феномену кліпового мислення дослідників нової аудіовізуальності.

У зв'язку з цим інтерес представляє робота філософа і культуролога К. Г. Фрумкіна «Клиповое мышление и судьба линейного текста». Будучи прихильником позитивного підходу до цього явища, автор зазначає, що потреба сучасної людини в швидкому сприйнятті і засвоєнні різномірної інформації виявилася особливо популярною на даний час, але при цьому є далеко не новою. Підтвердженням цієї потреби є поява газет, де інформація представлена рядом коротких і не пов'язаних між собою повідомлень; винахід телеграфу, що дозволив ще більше розділити текст; підручники і довідники, які подають інформацію по предметним областям, і так далі. На даний час в умовах інформаційного вибуху навик швидкого перемикавання між численними потоками повідомлень стає особливо необхідним. Тому феномен кліпового мислення лише загострив давно виниклу потребу людини дробити інформацію на зручні фрагменти.

При цьому дослідник справедливо зазначає, що вміння переключатися на нове завдання, швидко входити в незнайому ситуацію також важливо, як і зосереджувати увагу на одному предметі: «Парадокс в тому, що ці навички, однаково необхідні людині, багато в чому антагоністичні – реактивність розвивається за рахунок зосередженості, і навпаки. Ніхто не знає, якою має бути ідеальна пропорція між ними» [12].

Можна повністю погодитися з думкою філософа К. Г. Фрумкіна, розділивши при цьому тривоги з цього приводу інших дослідників. Ми вважаємо, що розвиток кліпової свідомості, тобто переважного візуального сприйняття і нових здібностей, більш відповідних сучасному інформаційному середовищу, не повинні призвести до деградації умінь концентрації уваги і глибокого аналізу, набуті людством протягом тривалого періоду своєї еволюції. Тільки спільний розвиток цих «антагоністичних» навичок забезпечить сучасній людині якісний пошук інформації, об'єктивне розуміння закладеного в ній сенсу, а також

можливість приймати виважені рішення при виконанні складних і нестандартних завдань.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що модерація свідомості людини фрагментованим інформаційним контентом має двоїстий характер, заявляючи про необхідність пильної уваги і вивчення її непродуктивних аспектів.

Не менш значущим аспектом впливу телебачення на свідомість людини є модерація її емоційної сфери. Для аналізу цієї теми інтерес представляє робота «Медиапсихология» Петера Винтерхофф-Шпурка, відомого німецького медіапсихолога, який на величезному науковому та емпіричному матеріалі досліджував емоційні і когнітивні аспекти впливу медіа. Відомо, що поряд із впливом на способи сприйняття і мислення людини телебачення надає потужний емоційний вплив на його чуттєву сферу. Інформаційний контент, професійно створений спеціалістами телебачення, сприймається і переживається глядачами як реальний, керуючи його почуттями і настроєм, таким чином, здійснюючи регуляцію емоційного стану людини. Винтерхофф-Шпурк, ґрунтуючись на ряді досліджень, стверджує, що телевізійний контент є важливим джерелом збудження емоційної сфери людини: «Людина відчуває потребу безперервно підтримувати певний, індивідуально різний рівень внутрішньої активації. Якщо активація нижче цього рівня, людина нудьгує і шукає нові джерела збудження» [2, с. 109]. При цьому автор підкреслює, що високий рівень активації забезпечують фільми жахів і сцени насильства, що посилюють кровопостачання головного мозку і таким чином підвищують загальний рівень збудження. У зв'язку з цим не випадковим є інтерес дорослих і дітей до фільмів кіножанру «horror film», пронизаним почуттями тривоги і страху. Цю масову потребу підтвердили результати медіапсихологічних досліджень. У своїй роботі Шпурк зазначає, що 80 % дорослих глядачів США охоче дивляться телепередачі, що викликають страх, таким програмам надають перевагу від 33 % до 75 % дітей [2, с. 116]. Думки інших дослідників цього феномену також підтверджують значимість хоррор для регуляції емоційної сфери людини. Так відомий американський письменник, визнаний «Король жахів» Стівен Кінг стверджує психологічну важливість цього жанру: «Ми описуємо вигадані жахи, щоб допомогти людям впоратися з реальними... Кошмарний сон сам по собі здатний принести розрядку... і, можливо, непогано, що деякі

кошмари мас-медіа іноді стають психоаналітичної кушеткою в розмірі країни» [6, с. 7].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що передачі жанру хоррор, що транслиуються телебаченням, викликають у глядачів сильні емоційні переживання, які, як стверджують фахівці, підвищують їх загальний рівень внутрішньої активації, а також надають позитивний психотерапевтичний ефект. Ці активні емоційні стани забезпечують прогрес афективних відносин людини з навколишнім середовищем, тобто сприяють ефективному освоєнню нею нестабільного соціального середовища та адаптації до нього. У цьому випадку позитивним модератором свідомості людини є емоційна регуляція поведінки інструментами телебачення.

Разом із цим телевізійний контент, пронизаний почуттями тривоги і страху, має і непродуктивний аспект. Негативні події в телепередачах, тобто «екранне насильство», що пред'являють тенденцію свого посилення, викликають стурбованість багатьох дослідників. Так медіафілософ Валерій Савчук, відзначаючи проблему споживання інформації, «...яка щодня спокушає підвищенням градуса сенсації, швидкості пред'явлення події, катастроф і жахів», стверджує: «Цей градус підвищується до точки кипіння, тобто точки несприйняття, і ми стаємо байдужі до всього оточуючого нас безпосередньо, але залежними від того, що відбувається далеко за межею видимості, почуттів, переживань» [11, с. 223]. Дослідники стверджують, що крім втрати сучасною людиною здатності відчувати глибокі почуття, що можна розглядати як природну захисну реакцію психіки, екранне насильство здатне викликати переживання безпорадності, безнадійності, неможливості боротьби. Все це призводить до накопичення підсвідомих страхів і агресії, тобто вводить в стан постійного несвідомого стресу. Ці тривожні твердження вчених підтверджують несподівані результати експериментів в області емоційного впливу телебачення і радіо на глядачів і слухачів, викладені німецьким дослідником Райнером Пацлафом в його роботі «Застывший взгляд». Експеримент виявив, що «...знання, отримані через телебачення і радіо, були забуті відповідно до вже відомих кривих забування, а ось викликані масмедіа емоційні переживання залишилися в первозданному вигляді» [10, с. 61]. При цьому повтор експерименту підтвердив початкові висновки – емоції від переглянутих і прослуханих раніше пере-

дач не піддавалися забуванню.

Таким чином, негативні емоції від безлічі телепередач, накопичуючись, підвищують рівень соціальної і особистісної тривожності, обумовлюють регрес афективних відносин з соціальним середовищем і з самим собою, що виражається в гальмуванні емоційної реакції, посиленні підозрливості, депресивних настроїв, соціальної відстороненості, труднощях в інтелектуальній обробці інформації та прийнятті рішень.

З усього сказаного можна зробити висновок, що негативний телевізійний контент, також як і фрагментарність, пред'являє двоїстий ефект впливу на свідомість людини. Непродуктивний аспект модерації свідомості в цьому випадку є серйозною перешкодою для ефективної регуляції емоційної сфери сучасної людини, заявляючи про необхідність перегляду якості і кількості негативного контенту на телебаченні, особливо в стрічках щоденних новин.

Для подальшого дослідження проблеми прихованого впливу телебачення на свідомість людини особливий інтерес представляє інформація про вплив телеперегляду на фізіологію, а разом з цим і на особистісну активність людини. Варто знову звернутись до роботи Р. Пацлафа, в якій об'єднані результати розрізаних досліджень на цю тему. Відомо, що зір – процес надзвичайно активний. Рухи очей під час роботи в природному середовищі не підпорядковані якійсь єдиній схемі, а обумовлені індивідуальністю. Автор стверджує, що «...несвідомі рухи очей суть прямі і непрямі прояви вільної, активної діяльності нашого «я» [10, с. 28]. Телеперегляд в значній мірі відключає власну активність очей, так як відбувається повне завмирання акомодацийних рухів, тобто обертань очного яблука. Це відбувається з двох причин: вибрана глядачем відстань до екрану під час перегляду не змінюється; кут огляду звужується до 6-7 градусів замість 200 градусів у природному середовищі, тобто скорочується на 97 %. Скануючі зусилля очей ніде не знаходять опори, а растрова картинка і без них з'являється на сітківці. «Настільки жвава в інших випадках діяльність очей стає непотрібною і майже цілком змінюється пасивністю. Погляд ціпеніє, перетворюючись у всім знайомий «телепогляд» [10, с. 35, 37]. Разом з цим, акцентує увагу дослідник, при телеперегляді скорочується діаметр зіниць, що розглядається фахівцями як показник зниження ступеня активності мозку і

відповідно як індикатор зниження активної свідомості. Цей «заціпенілий погляд» нав'язується глядачеві самою природою телекадра, заціпеніння передається і всьому тілу, викликаючи руховий застій. Пацлаф оцінює стан глядача між сном і неспанням як гіпноотичний. Дослідження доводять, що при гіпнозі і телеперегляді ЕЕГ виявляє однакові симптоми, при цьому в гіпноотичний стан переходить не тільки свідомість, але і весь процес обміну речовин організму – пульс сповільнюється, витрата енергії знижується.

Разом зі втратою зовнішньої активності телеперегляд значно знижує і внутрішню активність. Спеціальні телевізійні способи подачі матеріалу занадто швидко змінюють ситуації і сцени на екрані, не залишаючи часу на осмислення і «внутрішнє промовляння», тобто позбавляють глядача і внутрішньої активності. Це відкидає людину, як стверджує дослідник, на стадію дитинства, коли освоєння світу в поняттях ще не сформувалося.

Можна повністю погодитися з висновками автора, що «...проблема полягає не в пасивності м'язів, а в пасивності волі, що управляє м'язами. Те, що при цьому відбувається, – не більше і не менше, як атака на вольову здатність людини, яка зумовлює його самостійність, власну активність. Тут має місце зниження, деградація активності, застій волі, а тим самим і деградація особистості» [10, с. 38].

Наведені результати досліджень і висновки Райнера Пацлафа заявляють про істотний непродуктивний аспект впливу телебачення на фізіологію і інтелект людини. Особливу важливість цей аспект набуває в розвитку інтелекту дитини.

Актуальність модерації свідомості дитини телевізійним контентом заснована на тому, що, по-перше, дитинство – це особливий період в розвитку її інтелектуальних здібностей, становленні внутрішнього світу. Згаяне в цей період, як стверджують фахівці, важко надолужити, а іноді і зовсім неможливо відновити. По-друге, значимість екрану в житті сучасної дитини стала переважати над такими традиційними інструментами впливу як спілкування з однолітками і близькими людьми, читання казок та дитячої літератури.

Вплив телебачення на розвиток свідомості дитини багатосторонній, але ми зупинимось на його ролі у становленні вербального апарату дошкільника, так як від оволодіння мовою залежить розвиток його загального і, особливо, соціального інтелекту, в тому числі розви-

ток уваги, усвідомлення своїх переживань і поведінки.

Для аналізу цієї теми варто звернутися до результатів психолінгвістичного аналізу, який досліджує загальні та вікові особливості розвитку соціального інтелекту дошкільнят, викладені в роботі Е. Михайлової «Соціальний інтелект: концепції, моделі, діагностика», автора затвердженої Держстандартом Росії методики дослідження соціального інтелекту. Вербальний компонент є найважливішою складовою частиною соціального інтелекту людини. В роботі підкреслюється особливість його розвитку в дошкільному віковому періоді: «Можна констатувати бурхливий стрибок у розвитку словесно-логічного компонента соціального інтелекту до 7 років. Про це свідчить 14-кратний приріст показника. Розумові операції сортування подій за часом дозрівають саме до цього періоду» [8, с. 202]. Підсумки дослідження підтвердили особливу значимість вікового періоду від 4 до 7 років у розвитку мови дитини. При цьому головною практичною рекомендацією для батьків, вихователів і фахівців є живе спілкування дитини з однолітками та компетентними дорослими – читання казок і притч, їх переказ, фантазування, доказування історій, спільне обговорення мультфільмів, спектаклів, художніх картин. Такий підхід фахівці вважають найефективнішим у розвитку вербального компонента дошкільника. До цього варто додати, що сучасний аудіовізуальний простір надає величезну кількість ресурсів для своєчасного і продуктивного оволодіння мовою у дітей дошкільного віку.

Разом із цим цілий ряд фахівців заявляють про проблему мовного розвитку сучасних дітей. З 90-х років ХХ століття заявив про себе масовий феномен – «функціональна неграмотність», який охоплює високорозвинені індустріальні країни. Райнер Пацлаф у своєму дослідженні несвідомого впливу телебачення на людину наводить безліч статистичних даних, що підтверджують цей феномен, що має тенденцію до посилення. Так, при обстеженні дошкільнят в одному з дитячих садків в Німеччині в 70-х роках порушення розвитку мови було виявлено у 4 % дітей. У 90-х роках цей результат склав 25 % [10, с. 158-159]. Таким чином, кількість мовних порушень за два десятиліття зросла в 6 разів. Можна стверджувати, що така ж ситуація з мовними порушен-

нями простежується і в Україні.

Спостереження вчених визначили цілий ряд факторів, що впливають на розвиток мови. Найбільш значущим серед них виявилось телебачення. Його непродуктивний вплив виражено, перш за все, в тому, що телеперегляд не передбачає діалог. Але ж мовні здібності дитини, як довели наукові експерименти, розвиваються тільки в живому безпосередньому спілкуванні, коли вона бере участь в діалозі. Відсутність адресної мови не спонукає дитину до відповіді – її творчі здібності, власна фантазія та інтелект не мають стимулу до розвитку. Крім цього, тільки в діалозі розвивається артикуляція звуків мови, тобто здатність мовного апарату «витягувати з потоку повітря незліченні звуки і відтінки мови». Для цього необхідна добре розвинена мускулатура піднебіння, язичка, язика, щелеп і губ, вдосконалення яких відбувається тільки в діалозі.

Разом із цим наука кинезика встановила, що все тіло мовця при кожному звуці мовлення справляє певні, недоступні незброєному оку, рухи, які протікають абсолютно синхронно з актом проголошення, зачіпаючи всю мускулатуру тіла з голови до ніг. При цьому слухач, зі свого боку, відповідає на вислухане точно такими ж мікрорухами з запізненням в 40-50 мілісекунд. І це стосується виключно звуків мови, навіть незнайомої. Відкривач цього явища Вільям Кондон з'ясував, що дводенне немовля реагує і на китайську мову, і на англійську точно тими ж мікрорухами, які виконує і співрозмовник [10, с. 179-181].

Ці цікаві факти заявляють про те, що звуки мовця як би охоплюють слухачого, налаштовують його на партнера і підключають до спілкування, тобто пробуджують в дитині відповідну волю формувати звуки. З цього руху, як стверджує Р. Пацлаф, дитина будує пізніше свою промову. І саме цих якостей не вистачає динамікам, які автор називає безнадійно збитковими речами. «Вони не здатні ліпити повітряні звукові форми. Вони виробляють не більше ніж звукові хвилі, механічні коливання картонних мембран, ні до кого не звернених і ні від кого не чекаючих відповіді. ...Ні про який скільки-небудь помітний внесок у розвиток мови тут говорити зовсім не доводиться» [10, с. 187].

Таким чином, дослідження довели, що технічно опосередкована промова, що не звернена

особисто до дитини і не припускає відповіді, залишається «порожнім звуком» і не спонукає її до відповідної дії. Виходячи з цього, можна стверджувати, що необмежений контакт дитини з екраном телевізора створює проблеми в розвитку її вербальних здібностей.

Крім цього, перешкоди для мовленнєвого розвитку створюють і швидкі зміни кадрів на телеекрані, що не дозволяють дитині як слід простежити за ходом дій, а також блокування природних рухів тіла дитини, викликане «застиглим поглядом», проблему якого ми розглядали раніше. Результатом цього процесу є уповільнений темп розвитку фантазії, уяви та творчих здібностей, а також рухових навичок і органів чуття. Разом з цим прихильність до екрану позбавляє дитину достатніх контактів з однолітками, створюючи їй соціальну ізоляцію і порушуючи розвиток її комунікативних здібностей.

В результаті на прикладі цілого ряду досліджень можна зробити висновок, що роль телебачення як «екранного вихователя», що замінює дитині спілкування з дорослими і створює соціальну ізоляцію, є небезпечною. В цьому випадку модерація свідомості дитини засобами телебачення може надавати деформуючий вплив на розвиток її вербального апарату, образної уяви, творчих і комунікативних здібностей.

Висновок.

Необхідність такої форми аудіовізуальності як телебачення було визначено самим ходом розвитку культури, потребами сучасної людини в нових формах соціальної взаємодії, нових джерелах соціального досвіду, формування оновленої картини світу. Телебачення виявилось для людини модератором нової соціальної реальності, тобто нового рівня його буття, зробивши грандіозні зміни в соціальному та особистому житті кожного члена суспільства. Будучи найпотужнішим інструментом трансформації свідомості, ця форма аудіовізуальності зробила революцію в людському сприйнятті і мисленні, організувала масштабну перебудову роботи нервових клітин мозку, включивши творчий і конструктивний підхід до вирішення нових нестандартних соціальних завдань.

Значимість феномена телебачення в культурно-онтологічному процесі проявилась в тому, що новий спосіб комунікації сприяв стрімкому зростанню масової свідомості, за-

гостренню інтересу дослідників до візуального образу, що призвело до «візуального повороту», широкому розвитку масової культури, яка завдяки телебаченню стала загальносвітовим явищем.

Однак продуктивна модерація засобами телебачення супроводжується і негативними аспектами. У зв'язку з цим нагальною потребою сучасної людини стає усвідомлення і ретельне дослідження причин негативного впли-

ву нових аудіовізуальних технологій з метою пошуку розумного способу їх використання. Саме це дозволить новим технологіям розширювати свідомість людини, збільшувати її можливості, а не ставити перешкоди на шляху інтелектуального розвитку. З огляду на стабільну опозицію людства кожній новій культурній формі, що неодноразово спостерігалася у ході еволюції людини, вирішення досліджених проблем бачиться можливим і досяжним.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа / Ж. Бодрийяр // Центр гуманитарных технологий. – 2006. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/82>
2. Винтерхофф–Шпурк П. Медиapsихология. Основные принципы / П. Винтерхофф–Шпурк. – Харьков: Гуманитар. Центр, 2007. – 288 с.
3. Дебор Г. Общество спектакля / Г. Дебор // Электронная библиотека Гумер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Debor/index.php
4. Дойдж Н. Пластичность мозга / Н. Дойдж. – Режим доступа: <http://flibusta.site/b/276492/read>
5. Зверева В. В. «Настоящая жизнь» в телевизоре: Исследования современной медиакультуры / В. В. Зверева. – М.: РГГУ, 2012. – 224 с.
6. Кинг С. Пляска смерти / С. Кинг // Библиотечный ресурс Флибуста. – Режим доступа: <http://flibusta.site/b/26837/read>
7. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн. – М.: Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
8. Михайлова Е. С. Социальный интеллект: концепции, модели, диагностика / Е. С. Михайлова. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 266 с.
9. О'Кифф Дж. Нешаблонное мышление. Проверенная методика достижения амбициозных целей / Дж. О'Кифф. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 304 с.
10. Пацлаф Р. Застывший взгляд / Р. Пацлаф. – М.: evidentis. 2003. – 224 с.
11. Савчук В. В. Медиареальность. Медиа субъект. Медиа философия / В. В. Савчук // Медиа философия. – 2008. – № 2. – С. 226-241.
12. Фрумкин К. Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста / К. Г. Фрумкин // ТОПОС литературно-философский журнал. – 2010. – Режим доступа: <http://www.topos.ru/article/7371#>
13. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко // Электронная библиотека Гумер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Fuko_Tyrm/index.php

REFERENCES

1. Baudrillard, J. (2006). Requiem for mass-media [Requiem for the media]. *Humanitarian Technology Center*. Retrieved from: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/82> [in Russian].
2. Debor, G. Obshchestvo spektaklia [La Société du spectacle]. *Electronic Library Gumer*. Retrieved from: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Debor/index.php [in Russian].
3. Doidge, N. (2011). Plastichnost mozga [The brain that changes itself]. *Electronic Library Flibusta*. Retrieved from: <http://flibusta.site/b/276492/read> [in Russian].
4. Foucault, M. Nadzyrat i nakazyvat. Rozhdenie tiurny [Surveiller et punir: Naissance de la prison]. *Electronic Library Gumer*. Retrieved from: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Fuko_Tyrm/index.php [in Russian].
5. Frumkin, K.G. (2010). Klipovoye myshleniye i sudba lineinogo teksta [Clip thinking and fate of linear text] [Electronic Resource]. *TOPOS literaturno-filosofskiy zhurnal*. Retrieved from: <http://www.topos.ru/article/7371#> [in Russian].
6. King, S. (2003). Plyaska smerti [Danse macabre]. *Electronic Library Flibusta*. Retrieved from: <http://flibusta.site/b/26837/read> [in Russian].
7. McLuhan, H.M. (2003). *Ponimaniye media: Vneshniye rasshireniya cheloveka [Understanding media: The extensions of man]*. Moscow: Zhukovskiy: KANON-press-TS & Kuchkovo Pole [in Russian].
8. Mikhailova, Y.S. (2007). *Sotsialnyi intellekt: kontseptsii, modeli, diagnostika [Social intellect: conceptions, models and diagnostics]*. Saint Petersburg: Izdatelstvo S.-Petersb. Univ [in Russian].

9. O'Keeffe, J. (2013). *Neshablonnoye myshleniye. Proverennaya metodika dostizheniya ambitsioznykh tseley* [Unconventional thinking. Proven methodology for achieving ambitious goals]. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber [in Russian].
10. Patzlaff, R. (2003). *Zastyvshiy vzglyad [Der gefrorene Blick]*. Moscow: Evidentis [in Russian].
11. Savchuk, V.V. (2008). Mediarealnost. Mediasubjekt. Mediafilosofiya [Mediareality. Mediasubject. Mediaphilosophy]. *Mediafilosofiya*, 2, 226-241 [in Russian].
12. Winterhoff-Spurk, P. (2007). *Mediapsikhologiya. Osnovnyye printsipy [Medienpsychologie. Eine Einfuhrung]*. Gumanitarn. Tsentr – Humanitarian Centre. Kharkov [in Russian].
13. Zvereva, V.V. (2012). «Nastoyaschaya zhizn» v televizore: Issledovaniya sovremennoy mediakultury [«Real life» in a TV set: Research of modern mediaculture]. Moscow: RGGU [in Russian].

Літінська Надія Вікторівна

Здобувач

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
65082, Одеса, вул Дворянська, 2**Litinska Nadia**

Competitor

I. I. Mechnikov Odessa National University
2, Dvoryanskaya str., Odessa, 65082, Ukraine

Email: artemida871@ukr.net

Цитування: Літінська Н. В. Телебачення як інструмент трансформації свідомості сучасної людини / Н. В. Літінська // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 6. – С. 31-41.

Citation: Litinska, N.V. (2019). Telebachennia yak instrument transformatsii svidomosti suchasnoi liudyny [Television as an instrument of consciousness transformation of modern man]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (6), 31-41.

Стаття надійшла / Article arrived: 10.05.2019

Схвалено до друку / Accepted: 14.06.2019